

УДК 811.111'25

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-2-26>**Тетяна МАСЛОВА,**

orcid.org/0000-0003-4058-9131

старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1  
Національного технічного університету України  
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»  
(Київ, Україна) tetiana.maslova@lil.kpi.ua

**Людмила ВЛАСЮК,**

orcid.org/0000-0003-1020-0076

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1  
Національного технічного університету України  
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»  
(Київ, Україна) vlasiuk.liudmyla@lil.kpi.ua

## СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АЛЮЗІЙ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто та досліджено явище алюзії, а також проблему перекладу англійських алюзій з огляду на лінгвокультурний аспект. Алюзія представляє собою дуже складне та багатостороннє явище. Алюзія використовується, щоб більш рельєфно та об'ємно окреслити певну реальність, співвідносячи її з певною історичною подією, відомою людиною, фольклором, літературним твором тощо. Особливість алюзії полягає в тому, що вона прямо або опосередковано натякає на певну подію або факт. Декодування алюзії вимагає від читача високого рівня обізнаності з історією та культурою, адже далеко не у всіх випадках автори посилаються на загальновідомі факти. Багатогранність поняття алюзії не лише зробила її одним із найбільш широкоживаних стилістичних прийомів, але і привернула до неї колосальну увагу науковців. Будучи складним конструктом, в якому міститься семантична, стилістична, прагматична сторони, алюзію вивчають у різних варіативних площинах. Вивченням явища алюзії займаються такі наукові дисципліни як літературознавство, культурологія, стилістика. Особливо складну проблему явище алюзії становить в перекладознавстві, оскільки питання ефективного відтворення алюзійної одиниці в мові перекладу завжди стояло гостро. Основна складність полягає в тому, що в більшості випадків алюзія настільки хитросплетений прийом, що підібрати відповідник, який збереже той самий ефект оригіналу, дуже непросто, а інколи зовсім неможливо. Ускладнює проблему ще й той факт, що алюзія нерозривно пов'язана з реальними історичними подіями, персоналіями, фактами біографії діячів культури та історії, літературними творами та витворами мистецтва, а читач не завжди володіє достатньою кількістю фонових знань, щоб дешифрувати суть алюзійної одиниці. Попри те, що алюзія часто була об'єктом досліджень різних дисциплін, у лінгвістиці це явище ще й досі залишається маловивченим, особливо в парадигмі лінгвокультурологічних та перекладознавчих досліджень. Цим зумовлюється необхідність дослідження особливостей відтворення англійської алюзії в українському перекладі з урахуванням лінгвокультурних чинників.

**Ключові слова:** алюзія, переклад, лінгвокультурологічний аспект, кодування та декодування змісту, відтворення алюзійної одиниці.

**Tetiana MASLOVA,**

orcid.org/0000-0003-4058-9131

Senior Lecturer at the Department of English for Engineering № 1  
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"  
(Kyiv, Ukraine) tetiana.maslova@lil.kpi.ua

**Liudmyla VLASIUK,**

orcid.org/0000-0003-1020-0076

Lecturer at the Department of English for Engineering № 1  
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"  
(Kyiv, Ukraine) vlasiuk.liudmyla@lil.kpi.ua

## FEATURES OF ALLUSION TRANSLATION: LINGUOCULTURAL ASPECT

This article deals with the phenomenon of allusion, as well as with the problem of allusions' translation from English into Ukrainian taking into account the linguocultural aspect. Allusion is highly complex and multilateral phenomenon. Allusion is used to outline a certain reality more prominently correlating it with a certain historical event, a famous

*person, folklore, literary work etc. The peculiarity of allusion is that it directly or indirectly hints at a particular event or fact. Decoding allusion requires a reader to possess a high level of awareness of history and culture, because not in all cases the authors refer to well-known facts. The versatility of allusion not only made it one of the most widely used stylistic techniques, but also attracted the tremendous attention of researchers. Being a complex construct, which contains semantic, stylistic, pragmatic sides, allusion is studied in different aspects. The study of the phenomenon of allusion is integrated into such research disciplines as literary studies, cultural studies, stylistics. Allusion is particularly difficult problem for translation studies, since the issue of an effective reproduction of the allusive unit in the language of translation has always been acute. The main difficulty is that, in most cases, the allusion is such an intricate technique that it is very difficult and sometimes impossible to find a relevant equivalent. The problem is also complicated by the fact that allusion is inextricably linked to real historical events, personalities, facts of biography of cultural and history figures, literary works and works of art, and the reader does not always have enough background knowledge to decipher the essence of the allusive unit. Despite the fact that allusion has often been the research object of different disciplines, in linguistics this phenomenon remains poorly analyzed, especially in the paradigm of linguocultural and translation studies. This necessitates the study of the peculiarities of reproduction of English allusion in the Ukrainian translation, taking into account linguocultural factors.*

**Key words:** *allusion, translation, linguocultural aspect, allusion's coding and decoding, reproducing allusive unit.*

**Постановка проблеми.** Алюзія становить значний інтерес для дослідників в парадигмі лінгвокультурологічних досліджень, адже алюзійна одиниця є цінним джерелом інформації про культуру та менталітет представників іншої лінгвокультурної спільноти. В алюзію автор завжди вкладає інформацію про відомі події та особистостей минулого та сьогодення, які є культурно значимими як для нього, так і для народу його країни. Тому алюзійна одиниця є свого роду культурною скарбницею певної етномовної спільноти. Поглиблений інтерес до її вивчення саме з точки зору лінгвокультурології зумовлений, в першу чергу тим, що алюзія не просто здійснює посилання на певну подію, факт, історичну особистість або відому персоналію, які мають неабияке значення для певного народу, але й проєціює згадування того чи іншого факту/події і цим самим перетворює культурну інформацію на невід'ємну частину нового тексту.

**Аналіз досліджень.** Явище алюзії, її функції, підходи до вивчення, критерії класифікацій, особливості функціонування в медіа матеріалах, а також її лінгвокультурний компонент були об'єктом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них Н. Д. Білоніжко, В. П. Гайдар, О. О. Лавриненко, В. А. Маслова, Х. В. Петрина, О. Б. Ярема, М. Белл, У. Бройх та інші. Чимало науковців займалося вивченням проблеми відтворення алюзії в перекладі. До цих дослідників належать, зокрема, К. В. Білецька, Г. М. Стрільковський, А. А. Тютенко та багато інших відомих лінгвістів.

**Мета статті** – дослідити явище алюзійності в лінгвокультурологічному аспекті, а також визначити специфіку відтворення англомовних алюзійних одиниць в українському перекладі.

**Виклад основного матеріалу.** Кожний індивід є представником певної національної культури, до якої належать національні традиції, мова, історія та література. Тому для сучасної лінгвістики важливо розглядати мову не просто як засіб комунікації та пізнання, а як культурний код. Одним з провідних напрямів в лінгвістиці XXI століття є лінгвокультурологія, яка акцентує свою увагу на людині як на носієві мови та культури, її фонових знань, норм поведінки, які і роблять людину представником певної культури. За визначенням В. А. Маслової, «лінгвокультурологія — це галузь лінгвістики, яка виникла на стику лінгвістики та культурології та займається дослідженням проявів культури народу, що відобразилися та закріпилися в мові» (Маслова, 2001: 45). Ключова задача лінгвокультурології полягає в експлікації значимості мовної одиниці на основі співвіднесення прототипної ситуації мовної одиниці з кодами культури, які дослідники-лінгвісти приписують носію мови.

Алюзії займають провідне місце в передаванні інформації, яка з позиції культури є важливою. В останні роки алюзія все частіше почала ставати предметом досліджень, оскільки є одним з найбільш продуктивних засобів і з точки зору його вживання в тексті, і з позиції широкого спектру форм вираження в тексті. Окрім того, алюзія характеризується високим культурним потенціалом, тому можна стверджувати, що її функціонування реалізується як в мовному, так і в культурному контекстах. В свою чергу, культурний контекст пов'язаний з фоновими знаннями цільової аудиторії, а отже «алюзія є референцією безпосередньо до світу з його реаліями» (Кузьміна, 2015: 32).

Втім, це не єдина причина, якою можна пояснити зацікавленість науковців в дослідженні алюзії. Алюзійній одиниці притаманний високий

культурний потенціал, а отже вона функціонує не лише в певному мовному контексті, але й містить посилання на ширший культурний контекст, який належить до фонових знань цільової аудиторії. З точки зору культурології, за словами Н. А. Кузьминої «алюзія є референцією безпосередньо до світу з його реаліями» (Кузьмина, 2015: 32). Отже, алюзію можна охарактеризувати як складну тристоронню одиницю через те, що вона є складовою і нового, і оригінального текстів та сигналізує про наявність прецедентного тексту.

Свою класифікацію алюзійних одиниць в межах лінгвокультурологічної парадигми запропонував М. Белл. Класифікація М. Белла охоплює чотири основні критерії (Белл, 1997: 47):

- джерело походження;
- характер маніфестації алюзійної одиниці;
- культурна сфера їх використання;
- характер та об'єм смислових конотацій.

Культурна приналежність та професійна майстерність – це ті дві складові, які автор завжди бере до уваги при введенні в текст алюзійної одиниці. Втім, цей процес неможливий без врахування рівня культури середньостатистичного читача, адже саме він виступає тією ланкою, для якої вводиться ця інформація. Якщо розглядати алюзії через призму лінгвокультурології, то можна прослідкувати, що алюзійна одиниця завжди містить **загальнокультурний компонент**. Цей компонент стоїть на стику культур адресанта та адресата, особистість яких формувалася під впливом різних культурних традицій, поглядів та переконань. Тому дослідження цього компонента доцільно проводити в межах змістового та функціонального аспектів (Бройх, 1985: 51).

В змістовому аспекті загальнокультурного компоненту можна виділити три основні складники: індивідуально-особистісна культура автора (сюди можна включити його походження, морально-етичні якості, громадянську позицію, світогляд, вплив інших соціальних та культурних чинників); ідеологічна компетенція (цей складник обумовлює вибір прецедентних текстів та пояснює процес їх кодування завдяки використанню алюзій); професіоналізм автора (сюди можна включити його мовну компетентність, та здатність виступати в ролі посередника між двома різними культурами); образ масового читача з точки зору культури (створюючи алюзійну одиницю, автору завжди необхідно враховувати рівень культурної обізнаності своєї цільової аудиторії).

На противагу цьому, **функціональний аспект** охоплює декілька механізмів (Лавриненко, 2006: 152):

– використання особистісної культури та професіоналізму при введенні алюзійної одиниці до тексту (з боку автора);

– сприйняття алюзійної одиниці та декодування її змісту (з боку читача).

Процеси кодування та декодування алюзійної одиниці передбачають кілька етапів. Кодування інформації охоплює три ключові складові (Лавриненко, 2006: 153):

– *пізнання*: вибір автором декількох вихідних текстів, враховуючи рівень їхньої кореляції творчому задуму автора. Також, важливим є врахування рівня фонових знань читача;

– *художнє пересмислення*: використання лексичних, граматичних та/або стилістичних трансформацій з метою створення алюзії;

– *ціннісно-осмислюючий компонент*: автор розробляє ймовірний маршрут декодування алюзії середньостатистичним читачем.

Декодування алюзії також включає три елементи (Ярошевич, 2012: 118):

– *когнітивне розуміння*: використання спеціальних маркерів для проведення аналогії нового тексту з вихідним текстом;

– *структурно-семантичне розуміння*: використання трансформантів для встановлення рівня кореляції змісту алюзійної одиниці зі змістом вихідного тексту;

– *розпредметнення*: розшифрування значення алюзії з огляду на реальні події та обставини.

Переклад англійської алюзії українською мовою через призму культурологічного аспекту продовжує залишатися актуальною проблемою сучасної лінгвістики. Основною проблемою при перекладі є розбіжності в культурних цінностях та реаліях різних лінгвокультурологічних спільнот. Будь-який художній або публіцистичний текст відображає культурно-історичний досвід тієї культури, представником якої є його автор, при цьому інформація таких текстів, як правило, носить національно-специфічний характер, а отже відображає образну складову мови та картину світу певної лінгвокультурної спільноти.

За визначенням В. А. Маслової, «текст є справжнім стиком лінгвістики та культурології, оскільки він належить мові і є його вищим ярусом, і в цей же час він є формою існування культури, оскільки його може зрозуміти лише читач, який має і загальні культурно-історичні знання, і знання, які притаманні певній культурі, тобто фонову інформацію» (Маслова, 2001: 51). При цьому вкрай важливим є врахування ситуативних знань, мовної картини світу та фонові лексики, оскільки всі ці компоненти складають іншомовну культуру.

Фонові знання охоплюють цитати, прислів'я, приказки, крилаті вислови, власні імена та назви, тобто можна стверджувати, що фонові знання відображають специфіку лише однієї культури. Окрім того, всі вище перелічені складові створюють референцію на вихідний (прецедентний) текст, культурно-історичні події, пам'ятки мистецтва тощо, а отже формують підґрунтя для формування алюзійної одиниці. Оскільки алюзія нерозривно пов'язана з лінгвокультурним аспектом, найскладніше завдання перекладача полягає у відтворенні конотації алюзії, не втрачаючи її культурного колориту.

Алюзійна одиниця може бути пов'язана з трьома видами контексту (Ярема, 2017: 142):

- екстралінгвістичний;
- ситуативний;
- власний контекст твору, в якому розгортається алюзійна одиниця.

Контекст, в якому використовується алюзія, може вплинути на її значення, оскільки трактування алюзійної одиниці певною мірою базується на контексті, а отже алюзія може набути нових смислів.

Врахування тематичних меж алюзійної одиниці та її інтертекстуальної взаємодії є важливим для адекватного відтворення англомовних алюзій в українському перекладі. Також слід звертати увагу на часове співвідношення алюзійної одиниці, оскільки референція може стосуватися як подій минулого, так і сьогодення.

Грамотна та еквівалентна передача конотації алюзійної одиниці залежить від виконання ряду завдань:

- розпізнання алюзії в тексті;
- визначення її реалізації в контексті;
- визначення мікроконтексту алюзії.

Необхідність виконання цих завдань обґрунтувала В. П. Гайдар: «Потрібно вивчити місце алюзії в мікро- та макроконтексті, дослідити значення алюзії та інтерпретувати її значення в певному тексті, знайти найбільш відповідний спосіб передачі алюзійної інформації при перекладі, беручи до уваги стилістичні особливості автора» (Гайдар, 2011: 38). Відповідно, алюзія одночасно є частиною мікро- та макроконтексту. Аналіз мікроконтексту має включати екстралінгвістичну складову та інформацію, яка передається алюзійною одиницею в цьому контексті. Макроконтекст, в свою чергу, фокусується на ситуативних конотаціях алюзій.

Носій мови та читач-представник іншої лінгвокультурної спільноти мають різну специфіку фонових знань, а тому одні і ті самі події/факти суспільного-політичного, культурно-історичного характеру будуть мати різний рівень значимості.

З цієї причини, перекладач повинен зберегти та передати стилістичні особливості автора, і еквівалентно відтворити алюзії з точки зору семантики та енциклопедичної складової, щоб уникнути дослівної інтерпретації тексту.

Згідно з О. Б. Яремою, функціонування алюзійної одиниці може мати як локальний, так і домінуючий характер (Ярема, 2017: 142). Цей аспект є обов'язковим при відтворенні алюзії, адже, якщо алюзія має домінуючу функцію, то вона відображає головну думку тексту.

Ще одна складність відтворення у перекладі культурологічного аспекту алюзії полягає у втраті компонентів, які виступають її денотатом. Так, В. А. Маслова виділяє три основних способи перекладу алюзій: експлікативний (описовий), смислове модулювання, коли значення алюзійної одиниці розкривається з огляду на її семантичне значення (смысловий розвиток) та контекст; і «нульовий», тобто відсутність використання трансформаційних прийомів (іншими словами, цей прийом відштовхується або від дослівного перекладу, або від вилучення алюзії з тексту) (Маслова, 2001: 57).

Втім, не завжди алюзійну одиницю можна відтворити лише за допомогою трьох вище перелічених способів. Тому можна виокремити десять способів адаптації культурно-історичної інформації: транскрипція або транслітерація, дослівний переклад, модуляція, конкретизація, генералізація, функціональна заміна, експлікація (описовий переклад), вилучення, додавання та граматична заміна. Обґрунтування використання того чи іншого способу знаходимо у працях Є. А. Васильєвої: «у разі необхідності зацентувати увагу на інформативному потенціалі алюзії, слід використовувати описовий переклад або дослівний переклад, втім в такому разі відбудеться часткова втрата функціональних особливостей алюзійної одиниці. Використання заміни характерне тоді, коли існує необхідність зберегти стилістичний ефект алюзії, а отже і її функціональний потенціал. Для того, щоб повністю дешифрувати конотацію алюзійної одиниці, необхідно використати додаткову інформацію, яка пояснить прихований смисл алюзії для читача» (Васильєва, 2011: 17).

**Висновки.** Алюзійна одиниця є справжньою скарбницею культурного надбання певної лінгвокультурної спільноти. Зашифрована в алюзіях інформація чітко демонструє відношення сучасного середньостатистичного представника певної культури до цінностей своєї країни. Більш того, саме алюзійні одиниці уможливають простеження змін в менталітеті нації стосовно своїх

власних культурних цінностей, адже алюзія кодує культурологічну інформацію, яка передається від покоління до покоління, від однієї культури до іншої.

Для глибоке та повного розуміння іншомовного тексту необхідно володіти знаннями культурно-історичного характеру. Тому, через свій тісний зв'язок з культурологічним компонентом алюзія є проблемним стилістичним прийомом для перекладознавців. Явища, події, факти, пер-

соналії, характерні для однієї культури, зазвичай, не є актуальними та культурно значимими для іншої, а завдання перекладача полягає у адекватному та еквівалентному відтворенні інформації. Найчастіше для відтворення алюзійних одиниць застосовуються наступні прийоми: транскрипція або транслітерація, дослівний переклад, модуляція, конкретизація, генералізація, функціональна заміна, описовий переклад, вилучення, додавання та граматична заміна.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bell M. *Literature and Modernism: Belief and Responsibility in the Twentieth Century*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 260 p.
2. Broich U. *Intertextualität: Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Tübingen : Niemeyer, 1985. 373 p.
3. Васильєва Є. А. Функціональна специфіка алюзійних текстів : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2011. 21 с.
4. Гайдар В. П. Роль алюзії у створенні художності літературних творів. *Наука в інформаційному просторі*. 2011. № 7. С. 36–39.
5. Кузьміна Н. А. Про референцію та кореференцію в лінгвістиці. Харків : Фоліо, 2015. 78 с.
6. Лавриненко О. О. Алюзія як засіб концептуальної репрезентації знань. *Слов'янський вісник* : зб. наук. праць. 2006. № 6. С. 150–157.
7. Маслова В. А. *Лінгвокультурологія: монографія*. Харків : 2001. 208 с.
8. Ярема О. Б. Кросдисциплінарність явища алюзії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 31. С. 141–143.
9. Ярошевич І. А. Алюзія як засіб реалізації інтертекстуальності в публічній політичній комунікації. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. № 15. С. 117–122.

#### REFERENCES

1. Bell M. *Literature and Modernism: Belief and Responsibility in the Twentieth Century*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 260 p.
2. Broich U. *Intertextualität: Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Tübingen : Niemeyer, 1985. 373 p.
3. Vasylieva Ye. A. *Funktsionalna spetsyfika aliuziinykh tekstiv* [Functional features of allusive texts] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Zaporizhzhia, 2011. 21 s. [in Ukrainian].
4. Haidar V. P. *Rol aliuzii u stvorenni khudozhnosti literaturnykh tvoriv* [Role of allusion in creating literary texts]. *Nauka v informatsiinomu prostori*. 2011. № 7. S. 36–39. [in Ukrainian].
5. Kuzmyna N. A. *Pro referentsiiu ta koreferentsiiu v lnhvistytsi* [About reference and coreference in linguistics]. Kharkiv: Folio, 2015. 78 s. [in Ukrainian].
6. Lavrynenko O. O. *Aliuziia yak zasib kontseptualnoi reprezentatsii znan* [Allusion as a method of knowledge conceptual representation]. *Slovianskyi visnyk* : zb. nauk. prats. 2006. № 6. S. 150–157. [in Ukrainian].
7. Maslova V. A. *Linhvokulturolohiia* [Linguistics and culture]: monohrafiia. Kharkiv: 2001. 208 s. [in Ukrainian].
8. Iarema O. B. *Krosdystsyplinarnist yavyshecha aliuzii* [Crossdisciplinaryity of allusion phenomenon]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 2017. № 31. S. 141–143. [in Ukrainian].
9. Iaroshevych I. A. *Aliuziia yak zasib realizatsii intertekstualnosti v publichnii politychnii komunikatsii* [Allusion as a method of intertextuality of the public and political communication]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2012. № 15. S. 117–122. [in Ukrainian].